

Марија Ненезић

ДИСКРЕТНИ ШАРМ НИХИЛИЗМА

(Ђерђ Шпиро: *Сањао сам за тебе*, превео с мађарског Марко Чудић, Партизанска књига, Кикинда, 2022)

Најпре ми се учинило да је добар поетски исказ. Касније, када сам већ савладала или бар мислим да је сам, Андрићев литерарни опус, а уз то и ону „изванфикционалну” датост на којој је у своје време изградио литерарне саге о Босни, чија се сен продужила до нашег времена и наших дана, овај његов запис из Знакова чини ми се чудесним и чудовишним истовремено. Утемељен у уметничком и, још више, вануметничком искуству:

Видео сам ошкројане тробове из педесетог века пре Христа. У њима су били још увек видљиви трагови главних косију и наслућивале се основне линије људског лика. У мени се јавило незадовољство, као над неуспелим делом или недовршеним јослом. Човек треба да несјане без траја.

Чудовишна замисао о императиву потирања сваког сећања на човеково постојање, али и чудесна у подтексту слутње филозофске помирености с нестанком тог трага за коју је потребна мудрост и снага. Овај Андрићев запис узнемирује и подстиче. Нешто слично дешава се у перцепцији и разумевању целине приповедне збирке *Сањао сам за тебе* чији је аутор савремени мађарски писац Ђерђ Шпиро. Рођен у Будимпешти 1946, као десетогодишњи дечак био је и сведок 1956. и турбулентних револуционарних покушаја отпора стаљинистичкој контроли, с родитељима једно време боравио је у Југославији где му је отац био у дипломатској служби, студирао је мађарску, руску и српскохрватску књижевност на универзитету у Будимпешти и своје знање усавршавао у Совјетском Савезу, Југославији, Пољској и Чехословачкој. Овако представљени, ови подаци су само прилог једној биографији. У контексту разумевања и анализе збирке *Сањао сам за тебе* добијају супстанцијално значење.

Хронотоп збирке *Сањао сам за тебе* прати линеарну раван одрастања у Мађарској, кратак боравак са родитељима у Београду, у Југославији, а онда и процес сазревања главног јунака у ширим просторним координатама Источне и Западне Европе и Сједињеним Америчким Државама. Таква структурна конституисаност и говор јунака у првом лицу, приповедачки жанровски оквир померају ка романескном те се збирка прича *Сањао сам за тебе* може читати и као роман аутофикционалне провенијенције. Уводна прича „Утопија” савршена је позиција за комплетни интроспективни поступак који Шпиро спроводи током целе збирке и који, у симбиози са спољашњим, идеолошким, друштвеним и културним ракурсом гради ком-

плексну причу засновану на идеји дијалектичког процеса промене, неминовности градње и разградње, настанка и нестанка, када се стварају и руше спољашњи и унутарњи светови, породичне, пријатељске, партнерске везе. Прича „Утопија” је сте и специфична пролегомена за идејни слој заснован на испитивању односа есенцијалног и егзистенцијалног, индивидуалног и колективног, нихилизма и објективне стабилности и вредности постојећег. „Утопија” је такође и једина прича у којој се смењује приповедна перспектива када свезнајући приповедач спочетка приче у финалу постаје „нерођено ја” и у тој трансформацији открива оригиналну замицао. Преегзистенција нерођеног детета, попут објектива камере, бележи време и простор егзистенције у коју ће се упутити и која ће је формирати. Време је непосредан завршетак Другог светског рата, простор је Мађарска, атмосфера у причи напета, фундирана поступком скоро филмског кадрирања у чије средиште се уводи над столом погнута фигура једног човека.

„Летња ноћ је била, чудна летња ноћ: актуелни светски рат управо беше прошао, преживели су изнова градили срушено или се блажено светили непријатељу, погинули су равнодушно лежали расутих костију и ни на крај памети им није било да васкрсну.” А онда, скрининг временско-просторног плана постепено мења фокус и открива човека, замишљеног над плочом кухињског стола, прави рез и убрзава радњу ка финалу које поставља суштинско питање: шта може да очекује биће рођено у свету егзистенцијалне несигурности, тачније да ли је одлука човека који постоји у таквом свету да створи нови живот, морално оправдана. Замишљени човек који је „донео одлуку” устао је од стола, ушао у купатило и „напицао кутијицу до које се, по правилима новог мира, долазило по високој цени и на црно”. Сада је сва читаочева пажња усмерена на одгонетање човекове намере, читалац је већ на граници да претпостави могући развој догађаја када га писац, тачније оно тада још увек нерођено ауторско ја, изненади. „Отворио је кутијицу, распаковао направице што подсећају на један прст гумених рукавица, и, под велом мрака, промишљено и одлучно тим оштрим предметом их све редом избушио.” И тада се открива приповедна перспектива нове, створене егзистенције: „Сигурно је тако било, мајка ми је то испричала, а он је поцрвенео и ништа ми није рекао када сам га, већ у одређеним годинама, као зрела личност, позвао на одговорност.” Од те уводне приче, као од темељне поставке идејно-филозофске равни целокупне збирке, развија се авантура јединке која непрекидно измиче, односно жели да се дистанцира од објективне датости једног идеолошког временског оквира. Јунак који постаје носилац приповедне тачке гледишта, ауторски приповедач, актер збивања, најпре дечак а онда зрео човек, заправо је константно у наспрамном односу према свим дешавањима. У причи „Велики Микулаш”, у којој још увек пратимо детиње дане главног јунака, почиње дечакова иницијација у свет одраслих условљен идеолошким превирањима и, с тачке гледишта једног дечака, сасвим неразумљив и неразуман. Свеће постављене у прозорским оквирима у славу Дана мртвих бацају сенку на све што је дечак познавао до тада и постају, у функцији даљег развоја приповедне радње, мотивациона полуга за све што ће касније у животу дечака а касније зрелог човека, одређивати. „Ова свећама овенчана тама је сама преисторијска ноћ, сваки је прозор пећина, и путник намерник и не слуги какви га пагански људо-

ждери којима крче желуци чекају крај тих буктиња и какве све опасне ритуале означавају ови истоветни пламенови у ноћи.” Овим исказом одређена је суштина јунаковог односа према свету. Тај свет је контроверзан, он је мрачан у тој противуречности. Такође, његови су ритуали, а и идеолошки обрасци мишљења који опстају уз понављање ритуалних радњи, па се посредством њих једна идеологија замењује другом, услов припадања колективу. Зато су „истоветни пламенови у ноћи” опасни. Из те ноћи Великог Микулаша настао је јунаков скептични опрез. „Много година касније”, читамо на крају приповетке, „приметио сам да патим од неке чудне двојачке перспективе и да нема тог града у којем не могу да угледам будуће рушевине.” Двојачост, оличена кроз процес припадања окружењу и заједници и непрекидно удаљавање од њих уз перманентну свест о пропадљивости свега, прати збивања у овој збирци. Најпре се преиспитује биолошка везаност са оцем и ту древну мотивску окосницу скоро свеукупне светске литературе Ђерђ Шпиро одлично развија у причи „С татом на утакмици”, а онда у причи „Сањао сам за тебе”. У првој, као на оштрици ножа који засеца у озбиљне упитаности разлога човековог живота и деструктивне пориве, јер јунак непрекидно размишља, чини се хладно и сурово, о очевом крају, и другој причи у којој отац постаје субјект ироничног отклона од живота и властитог потомка, Ђерђ Шпиро је одлично описао свесне и несвесне пориве који нас чине живима али – уз једну опаску. Свакога часа ти пориви постојање могу заменити непостојањем и бити може постати не бити. Амбивалентно осећање карактерише и пријатељске и партнерске односе и у овој су збирци готово сви они на фону поменуте трансформације из онога што је у средишту у оно што из тог средишта свакога часа може испасти. Аутор описује, али из описа често улази у рефлексiju о описаном. Неки призори и ситуације су на трагу кафкијанских, неки имају хармсовски апсурд, а у средишту свих је појединац, јединка и уметник који све што чини, изгледа, чини по сазнању из оне ноћи Великог Микулаша – бити притајен и пажљиво осматрати и, најважније од свега, чувати се „истоветног пламена свеће”. И онда када као сасвим мали дечак сведочи догађају Мађарске револуције 1956, и онда када као тинејџер с родитељима борави у Београду, земљи у којој је дух колективизма у датом тренутку мејнстрим, јунак осећа издвојеност од свега. Зато се у читавом једном комплексу прича у збирци посвећује поетичким питањима уметности и уметничког стварања и језику као највиталнијем изразу те креације који именује ствари, производи значења, а опет је енигма. Ђерђ Шпиро је у збирци *Сањао сам за тебе* и писац и филозоф и есејиста. Догађаји о којима пише су често оквир за интроспективно тумачење догађајног а оно је вечито на ивици да постане руина. Када у последњој причи збирке „Благо” описује тродневни боравак у Трсту, не пропушта да забележи: „Био је август '82, управо је беснео дежурни светски мир.” У том возу из Трста за Будимпешту, Југословени су били најгласнији. Наговештај онога што ће се десити десетак година касније са Југославијом и што потврђује јунаков кредо о ништавилу које непрекидно сенчи егзистенцију, описаће овом реченицом: „Зурим сада, накнадно, у тих петоро људи са чуђењем, зурим и у некадашње нас новим очима, јер је нама још запала индивидуална смрт, за разлику од оних који су се искрцали у Загребу.” А наслов приче „Благо” мотивише завршним пасусом: „Највећи поклон који нам судбина може приуштити јесте да не бу-

демо покопани у масовну гробницу. То је једино благо које неко кога је мајка случајно родила може трајно да стекне." Од прве приче „Утопија”, до „Блага” исписује се једна егзистенцијалистичка нит свесна да прекид може наступити сваког тренутка. И Ђерђ Шпиро то чини литерарним, есејистичким поступком, пажљиво компоњујући редослед и доследно спроводећи у дело слутњу ништавила које вреба на сваком ћошку. Није резолутан као Андрић у исказу да „човек треба да нестане без трага” но презентује поетичку заводљивост која меандрира између Сциле и Харибде људске егзистенције и подсећа читаоца на то.